

Ferdinand Stolička — opomíjený zoolog II.

Jiří Hrubý, Jan Robovský, Pavla Havelková, Luboš Piálek

Také Stoličkovy studie plazů, ptáků a savců sklidilo ve světě značný ohlas, a proto si ho dostatečně přiblížme.

Plazi

F. Stolička je autorem popisu asi 17 druhů ze 7 čeledí plazů. Typová lokalita scinka *Eutropis rugifera* (Stoliczka, 1870) z čel. scinkovitých (*Scincidae*) se nachází na jednom z Nikobarských ostrovů, ale mimo ně je tento druh rozšířen také na Malajském poloostrově a Velkých Sundách. Tělo má asi 18 cm dlouhé a jeho typickým znakem je několik kýlů na hřbetních šupinách. Obývá lehce narušené pralesní biotopy v blízkosti vody. Dalšími zástupci této čeledi, které Stolička popsal, jsou indický endemit *Lipinia macrotympanum* Stoliczka, 1873, krát-

konožka *Ablepharus grayanus* (Stoliczka, 1872) z Pákistánu a *Lygosoma lineolatum* (Stoliczka, 1870) z Barmy. Stoličkovy jméno bylo ještě spojeno s popisem scinka *Euprepes stoliczkai* Steindachner, 1869, dnes jde ale o synonymum druhu *Scincella ladacensis* (Günther, 1864).

Z čel. gekonovitých (*Gekkonidae*) je Stolička autorem druhového názvu indického endemita *Cyrtopodion lauderanus* (Stoliczka, 1871), dále *C. kachbensis* (Stoliczka, 1872) z Indie, Íránu a Pákistánu, indického endemita *Hemidactylus giganteus* Stoliczka, 1871 a *Cnemaspis affinis* (Stoliczka, 1870) z Thajska až Indonésie. Další dva

indicko-pákistánské druhy gekonů byly po něm pojmenovány: *Cyrtodactylus stoliczkai* (Steindachner, 1867) a *Gymnodactylus stoliczkai* Smith, 1935, nyní ale uváděný jako *Cyrtodactylus walli* (Ingoldby, 1922).

Z čel. agamovitých (*Agamidae*) se Stolička zasloužil o názvy tří druhů: *Psammophilus blanfordanus* (Stoliczka, 1871) je endemitem Indie, *Laudakia agrovensis* (Stoliczka, 1872) se vyskytuje v Afghánistánu, severní Indii a Pákistánu (viz obr.) a *L. dayana* (Stoliczka, 1871) žije v podhůří indického Himalaje. Další zástupce tohoto rodu se jmenuje *Laudakia stoliczkana* (Blanford, 1875) a vyskytuje se v severní Číně a západním Mongolsku (viz obr.).

Mesalina watsonana (Stoliczka, 1872) je jediným zástupcem čel. ještěrkovitých (*Lacertidae*) popsaným Stoličkou. Rozšíření tohoto druhu zahrnuje Írán, Turkmenistán, Afghánistán a Pákistán.

Co se týká hadů (*Serpentes*), obsáhla Stoličkova práce zástupce tří čeledí. Ze slepákovitých (*Typhlopidae*) popsal dva druhy rodu *Typhlops*: *T. andamanensis* Stoliczka, 1871, který je endemitem Indie, a *T. porrectus* Stoliczka, 1871, jehož rozšíření zahrnuje Pákistán, Indii, Bangladéš a Srí Lanku. Z čel. užovkovitých (*Colubridae*) popsal druhy *Gongylosoma nicobariensis* (Stoliczka, 1870), známého jen z Nikobarských ostrovů, a *Xenochrophis bellula* (Stoliczka, 1871) vyskytující se v Barmě. Po Stoličkovy jsou pojmenovány dokonce čtyři taxony užovkovitých hadů. Rod *Stoliczkaia* zastupují dva druhy štíhlých hádků, kteří mají velice zajímavé rozšíření — *S. borneensis* Boulenger, 1899 je endemitem Národního parku Mount Kinabalu na severu Bornea, oproti tomu *S. khasiensis* Jerdon, 1870 se vyskytuje pouze v Indii. Stoličkovy jméno nese z této čeledi také druh *Liopeltis stoliczkae* (Slater, 1891) rozšířený v Indii a Barmě a poddruh bojgy *Boiga ochracea stoliczkae* (Wall, 1909) z Nepálu, Bhútánu a severní Indie. Čel. zmijovitých (*Viperidae*) má jediného zástupce popsaného Stoličkou, a sice poddruh chřestýšovce *Ovophis monticola convictus* (Stoliczka, 1870), který žije ve Vietnamu, Thajsku, Kambodži a na Malajském poloostrově.

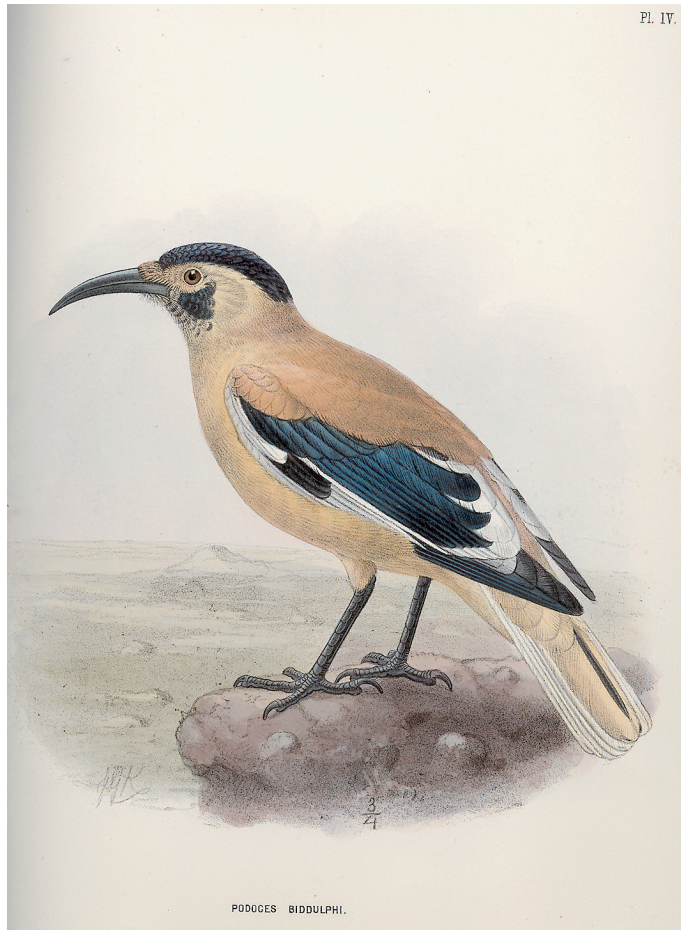
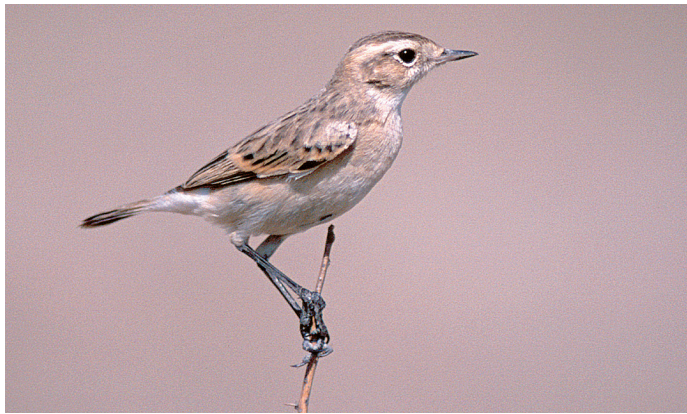
Dlužno dále dodat, že také díky jeho sběrům byly popsány další nové druhy, ať již vídeňským ichtyologem F. Steindachnerem, kterému Stolička poskytl materiál ze své cesty do Ladaku z r. 1865, či W. T. Blanfordem, který zpracoval jeho sběry z tzv. Druhé jarkandské mise (blíže Živa 2006, 3: 137–140). Steindachner tak popsal nejméně čtyři plazy (jednu agamu a agamku, gekona a scinka), z nichž poslední tři dokonce nesli Stoličkovy jméno. Agamka i scink byli sice synonymizováni, ale gekon *Cyrtodactylus stoliczkai* a agama *Laudakia himalayana* jsou nadále považováni za platné druhy.

Ačkoli sebraný materiál plazů a obojživelníků z Druhé jarkandské mise nebyl příliš početný, protože načasování výpravy sběru těchto zvířat moc neprálo, podařilo

Plazi získáni F. Stoličkou během tzv. Druhé jarkandské mise (1873–74). Na spodním obr. 1 a 2 dospělec a mládě agamy Stoličkovy (*Laudakia stoliczkana*), popsané W. T. Blanfordem pod názvem *Stellio stoliczkanus*. Na obr. 3 agama *Laudakia agrovensis* popsaná přímo F. Stoličkou v r. 1872 jako *Stellio agrovensis*. Na horním obr. 4 agamka *Phrynocephalus axillaris* Blanford, 1875

Nahoře bramborňiček pouštní (*Saxicola macrorhyncha*), kterého popsal F. Stolička v r. 1872. Foto O. Pfister ♦ Pěničik středoasijský (*Leptopoeile sophiae*). Britský ornitolog A. Hume ho pojmenoval v r. 1874 na počest nálezu Druhé jarkandské mise jako *Stoliczkana stoliczkae*, netušíc, že jen o rok dříve tento druh popsal už ruský zoolog N. A. Severcov pod jiným názvem. Nyní je Stoličkův pěničik uznáván jako poddruh *Leptopoeile sophiae stoliczkae* (Hume, 1874). Orig. J. a L. Knotkovi

se přesto objevit nové druhy: jednu agamu a jednu agamku, dva gekony a dvě paješterky rodu *Eremias*. Popis jednoho nového druhu gekona se nepotvrdil, jeden druh paješterky se dnes snížil na úroveň uznávaného poddruhu (*Eremias multiocellata yarkandensis*), ale jinak jsou ostatní druhy platné, a to včetně agamy Stoličkovy — *Laudakia stoliczkana* (Blanford, 1875).

Ptáci

Stoličkovy taxony ptačí a savčí sice za živočichy bezobratlými a nižšími obratlovci kvantitativně poněkud zaostávají, ale snad se vyplatí setrvat u nich o něco déle — zejména proto, že s nimi Stolička měl konkrétnější terénní zkušenost. Je také zřejmé, že ho tyto dvě skupiny při pobytu v přírodě zajímaly nejvíce (množství jím popsaných obojživelníků a plazů bylo naproti tomu zejména výsledkem muzejního bádání). V anglosaském světě vstoupil Stolička nejvíce do povědomí coby ornitolog — může za to anglické ptačí názvosloví a zejména dnešní velká obliba ptáků v amatérských kruzích: jeden ze dvou Stoličkových ptačích druhů (tedy Stoličkových podle anglického názvosloví) přímo patří mezi cíle amatérských ornitologů, kteří cestují do Indie.

Stoličkovskou souvislost lze vystopovat v případě 10 druhů ptáků (z toho 9 pěvců), příslušníků 8 čeledí. Dodnes platí jeden Stoličkův původní popis nového druhu a tři (případně až pět) poddruhy se jmenují *stoliczkae*. Na rozdíl od jiných obratlovců se u ptáků nejvíce projevilo to, že nejvýznamnějším zoologickým působištěm F. Stoličky byl západní Himálaj a další z nejvyšších asijských pohoří, tedy ještě palearktická oblast: s výjimkou dvou pro nás velmi exotických druhů proto ostatní ptáci buď přímo žijí také v Evropě a okolí, nebo se od svých evropských příbuzných liší jen nepatrně.

Jediným realizovaným Stoličkovým popisem ptačího druhu je bramborňiček pouštní — *Saxicola macrorhyncha* (Stoliczka, 1872), anglicky *Stoliczka's Bushchat*. Je to paradoxní zejména proto, že jde o ptáka velmi nevýrazného a nenápadného (viz obr.). Stolička rozpoznal, že je to jakýsi přechod mezi bramborňičky (*Saxicola*) a bělořity (*Oenanthe*). Malou „atraktivnost“ — co do vzhledu — dnes u tohoto druhu více než vynahrazuje velká vzácnost a také jistá tajemnost. Stoličkův bramborňiček zřejmě nikdy nebyl hojný, ale po prvním nálezu následovaly další na poměrně rozsáhlém území v dnešní západní Indii, v Pákistánu a dokonce až v jižním Afghánistánu. V následujících desetiletích se však populace bramborňička snižovala, takže v současnosti je ohroženým indickým endemitem, o němž se dodnes ví velmi málo; např. dosud nikdy nebylo nalezeno hnízdo. Stoličkův a další rané nálezy pocházely ve směr z zimních měsíců, takže se ornitologové dlouho domnívali, že může jít o zimující ptáky původem snad z aridních oblastí střední Asie, kteří i na zimovišti upřednostňují velmi suché biotopy. Nic takového se

Strakule tarimská (*Podoces biddulphi* Hume, 1874) byla objevena kapitánem J. Biddulphem a následně i F. Stoličkou během Druhé jarkandské mise

však nepotvrdilo a bramborňičci se na svém „zimovišti“ vyskytují v průběhu celého roku, takže jsou zřejmě stálí či jen potulní (a nikdy nebyli zaznamenáni na sever od pákistánského Paňdžábu).

V části anglické literatury lze narazit na šoupálka Stoličkova popsaného Brookem v roce Stoličkovy smrti, tedy 1874. Okolnosti tohoto popisu se nám nepodařilo zjistit, ale vzhledem k vročení je velmi pravděpodobné, že šlo o typické „uctivé“ pojmenování. Ve skutečnosti je tento název jen synonymem šoupálka rezavobokého (*Certhia nipalensis* Blyth, 1845). Velmi se podobá šoupálkovi dlouhoprstému (*C. familiaris*) i š. proužkoocasému (*C. himalayana*), kteří také žijí v Himálaji.

Stolička se kromě působení v Kačči a Himálaji zabýval ptáky také na svých dalších cestách, tedy zejména v Barmě, Malajsi, na Andamanských a Nikobarských ostrovech, ale největší ornitologickou zní mu bezesporu byla jeho poslední expedice — Druhá jarkandská mise. Sám již svá pozorování a sbírky zpracovat nemohl, ale Allan Hume, známý indický ornitolog a Stoličkův přítel, při hodnocení nálezů usoudil, že výprava přivezla celkem 7 nových druhů a dokonce jeden dosud neznámý ptačí rod.

Mezi ně ovšem Hume nezahrnul kavče, které Stolička hned zpočátku výpravy považoval za nový druh a přičinlivě pro ně navrhl jméno po svém tehdejší nadřízeném: *Pyrrhocorax forsythi*. Ve skutečnosti šlo o atypické mladé kavče žlutozobé (*P. graculus*); z nejnovějších přehledů druhů (checklistů) se již stoličkovská stopa

v případě tohoto druhu vytratila zcela, avšak ještě v knize *The Birds of the Western Palearctic* (Ptáci západního Palearktu, Cramp a Perrins 1994) se uvádí poddruh *Pyrrhonorax graculus forsythi* Stoliczka, 1873.

Dalším „jarkandským“ krkavcovitým ptákem — byť hodně netypickým (viz obr.) — byla strakule tarimská (*Podoces biddulphi* Hume, 1874). Čtyři příslušníci rodu *Podoces* jsou vesměs obyvateli asijských polo-pouští a pouští; jsou to ptáci připomínající postavu i velikostí štíhlé ořešničky, kteří se ovšem ve svém prostředí převážně pohybují velmi rychle po zemi. Strakule tarimská je dodnes velice málo známý endemit pouště Takla-Makan. Stoličkova výprava přivezla jen dva exempláře. Jediný, kdo strakule pozoroval v přírodě, byl kapitán John Biddulph, Stoličkův kolega v expedici, který také v lednu 1874 první strakuli střelil, čímž si zasloužil zvěčnění v druhovém názvu. Sám Stolička druhého jedince koupil v květnu živého na jarkandském bazaru — k jeho prvenství tedy ani v tomto případě moc nechybělo.

U dalších 6 jarkandských druhů už bylo Stoličkovo prvenství nálezu nezpochybnitelné a Hume je také v r. 1874 všechny po něm pojmenoval takto: vrabec *Passer stoliczkae*, cetie *Cettia stoliczkae*, moudivláček *Aegithalus stoliczkae*, hýl *Propasser stoliczkae*, hrdlička *Turtur stoliczkae* a pěničik *Stoliczkana stoliczkae*. Z nich v nezměněné podobě existují dnes jen dva rody a žádný druh. Vrabec saxaulový (dnes *Passer ammodendri stoliczkae*) je také

ruský zoolog N. A. Severcov už o rok dříve. Později byl tento moudivláček považován jen za poddruh moudivláčka lužního. Ve střední Asii se však překrývají areály poddruhu *coronatus* a černoohlavého poddruhu *macronyx*, který se s *coronatus* nejen nekříží, ale hlavně jsou tyto černoohlaví moudivláčci od poddruhu *coronatus* odděleni ekologicky: *macronyx* hnízdí především v rákosinách, zatímco poddruh *coronatus* si svá umná hnízda staví výhradně na břizách a vrbách ve vyšších polohách a také v sušších biotopech. Nově se proto *Remiz pendulinus* rozpadl na čtyři druhy (mj. též na moudivláčka černoohlavého — *R. macronyx* a m. korunkatého — *R. coronatus*).

S následujícími dvěma druhy mají terénní zkušenosť i čeští ornitologové. Pouštní pěnkavovitý pták hýl plavý (*Carpodacus synoicus*) — na Sinaji se s ním setkávají turisté, kteří tráví dovolenou na pobřeží Rudého moře) je kromě stříbřité nachového zbarvení pozoruhodný zejména svým velmi ostrůvkovitým rozšířením; jeho izolované populace proto vytvořily čtyři poddruhy, z nichž *stoliczkae* obývá severozápadní část čínské autonomní oblasti Sin-ťiang. Ještě známější jsou pro nás hrdličky zahradní (i když ve Stoličkově době po nich v Kroměříži nebylo ještě ani památky). Zpracovatel jarkandských výsledků R. B. Sharpe sice v r. 1891 potvrzuje Humeův samostatný nový druh *Turtur stoliczkae* (lišící se od běžných hrdliček zahradních velikostí a světlejším zbarvením),

a cetie a dále mezi savci to jistě bude platit o hraboši i pištuše) musíme přinejmenším v přírodě přenechat specialistům, krásné zbarvení pěničik středoasijský (*Leptopoeile sophiae* Severcov, 1873) se v tomto dost vymyká (viz obr.). Kombinace narůžovělé a nachových až fialových odstínů a nápadně červená oční duhovka zvláště vynikají v převážně šedohnědém prostředí vyprahlých hor, kde tento pták žije. Rozhodně nešlo o onen častý případ, kdy byl nový druh stanoven na základě jen obtížně rozpoznatelných a navíc sporných či nedostatečně ověřených znaků, ani nešlo o rozštěpení již existujícího druhu. Hume dokonce konstatoval, že je to „nejpozoruhodnější nový popis“ za celou jeho ornitologickou dráhu (tak jako N. A. Severcov o rok dříve nebyl schopen nového ptáka přiřadit k žádnému existujícímu rodu) a navrhl tedy po „objeviteli“ zároveň nový rod i druh: *Stoliczkana stoliczkae*. Zatímco Stolička svůj nález považoval za drobnou sýkoru, Hume hovoří o „spojovacím článku mezi mlynařiky a pěnicemi“, což dodnes vystihuje anglický název rodu *Leptopoeile*: Tit Warbler. České jméno pěničik není nejhorší řešení (jestliže tedy jde o jakousi variantu pěnice), ale rozhodně nelze souhlasit s druhovým názvem středoasijský, protože jeho areál výrazně přesahuje to, co rozumíme pod pojmem Střední Asie — v Bhútánu se dokonce vyskytuje snad jen nějakých 600 km od Bengálského zálivu.

Rod pěničik dnes patří do čel. pěnicovitých (*Sylviidae*) a bývá řazen v sousedství králíčků (někdy též budničků či rákosníků), které částečně připomíná nejen velikostí a vzhledem, ale zejména hlasem, chováním a způsobem života. Pakliže se prosadí navrhované oddělení králíčků od pěnicovitých (nová čel. *Regulidae*), měl by do ní přejít i rod pěničik. Čtrnáct let po *Leptopoeile sophiae* objevil N. M. Prževalskij v Tibetu ještě pěničika chocholatého (*L. elegans*), druhého a posledního příslušníka rodu (někdy se však pro něj navrhuje přerazení do vlastního rodu, takže *Leptopoeile* by se v tom případě stal rodem monotypickým). Humeův popis na počest zesnulého ornitologa, přítele a objevitele, dnes přežívá jako poddruh (jeden ze čtyř) — *Leptopoeile sophiae stoliczkae*.

Závěrem ptačí kapitoly lze konstatovat, že přírodovědci 19. stol. (např. A. Hume) nebyli jen nadšenými popisovači nových druhů, kteří se hlavně řídili zásadou „přání otce myšlenky“. Jestliže Hume z jarkandské mise v r. 1874 popsal 7 nových druhů ptáků, pak zcela „ztracen“ je z nich dnes pouze jeho popis cetie Stoličkovy; ve dvou případech panují ohledně taxonomické situace rozporné názory, ve třech přežívá poddruh *stoliczkae* a především v případě tří ptáků Hume nemohl v r. 1874 ani tušit, že popis již existuje (vrabec saxaulový byl poprvé popsán v r. 1872, pěničik a moudivláček ještě o rok později). Skutečné překvapení pak přináší fylogenetická práce P. Alströma a kol. (2006); z jejich analýzy mitochondriálního cytochromu *b* totiž vyplývá, že nejbližšími příbuznými pěničika středoasijského zřejmě vůbec nejsou pěnice, budničci, rákosníci, ba ani králíci, ale mlynařici, takže by pěničik *Leptopoeile* měl být přerazen do nepočtené čel. *Aegithalidae*. Oklikou se tedy ukazuje, že nejbližší pravdě byli Hume i Stolička již v r. 1874 (mlynařici tehdy ještě patřili do čel. sýkorovitých — *Paridae*).

obyvatelem písečných i kamenitých pouští. Samec ve svatebním šatě určitě patří díky sytému okrovému skvrncu na hlavě k nejpestřejším z vrabců. U cetie jižní se v současnosti uznávají tři poddruhy, avšak ani jeden z nich již není Stoličkův — byl synonymizován s výrazně světlou rasou *Cettia cetti orientalis*. Složitá je taxonomická situace moudivláčků. Hume tarimské moudivláčky velmi podobné i v ČR žijícímu moudivláčkovi lužnímu (*Remiz pendulinus*) popsal jako *Aegithalus stoliczkae*, avšak R. B. Sharpe, zpracovatel ornitologických výsledků Druhé jarkandské mise, věděl, že jde o *Aegithalus coronatus*, kterého popsal

Pištuča ladacká — *Ochotona ladacensis* (Günther, 1875) byla vymezena jako nový druh až po Stoličkově smrti. Stolička však r. 1864 předložil její vyčerpávající charakteristiku. *Orig. J. a L. Knotkovi*

avšak později se z něj stal jen poddruh *Streptopelia decaocto stoliczkae* a ani ten už dnes neexistuje, protože izolovanou tarimskou populaci zřejmě tvoří ptáci uprchlí ze zajetí; téměř veškeré hrdličky zahradní tudíž dnes patří k eurasijskému poddruhu *S. d. decaocto*.

Zatímco determinaci mnohých druhů (v této pasáži bramborníčka, šoupálka

Savci

Stolička popsal dva druhy savců (ve skutečnosti téměř čtyři — viz níže) a minimálně pět jich bylo po něm později pojmenováno. Ze své cesty na Kaččský poloostrov popsal dva druhy ježků a v jeho sběrech rozpoznal G. E. Dobson dva nové druhy netopýrů. Všechny tyto formy byly ale později synonymizovány s jinými (s ježkem pestrým — *Hemiechinus micropus*, j. ušatým — *H. auritus*, netopýrem lysobříčným — *Taphozous nudiventris* a n. jižním — *Pipistrellus kublii*). Kromě toho Stolička také málem popsal novou pištuchu, což je příbuzná zajíců s malými ušima a celkově menším tělem. Přibližme si krátce její příběh.

V r. 1858 popsal zoolog B. H. Hodgson nový druh — pištuchu černolící (*Ochotona curzoniae*, tehdy *Lagomys curzoniae*). O 6 let později se o ní též rozepisuje Stolička — nejenom kvůli tomu, že o ní měl své vlastní údaje a pozorování z Ladaku, ale též proto, že Hodgsonův popis byl natolik stručný, že vlastně neumožňoval přesné odlišení od jiných pištuch. A tak Stolička velmi precizně popisuje svůj materiál pištuch, ale kromě toho na svou dobu jedinečně zmiňuje také její ekologické nároky, asociované druhy savců, ptáků a také rostlin. V r. 1875 pak vycházejí souběžně dvě práce (W. T. Blanforda, který zpracoval materiál Stoličky z jeho poslední výpravy, a A. Günthera, jenž na základě materiálu zasláního do Britského přírodovědného muzea ze střední Asie popisuje nové druhy zajíců a pištuch), z nichž je jasné, že pištucha černolící a ladacká pištucha (viz obr.) jsou jiné formy, a tak Stoličkova pištucha dostala jméno p. ladacká — *Ochotona ladacensis* (Günther, 1875). Protože obě studie vyšly téměř ve stejnou dobu a oba pánové došli patrně výměnou informací ke společnému závěru, vznikl problém s prioritou. Tu podle určitých pravidel (dřívější posláním rukopisu do časopisu) měl mít právě Blanford, ten se ale z gentlemanství této priority vzdal ve prospěch svého kolegy a přijal jeho název (p. ladacká), aniž by zmínil svůj původní. Možná by to mohla být pištucha Stoličkova, ale bohužel platí název Güntherův. Toto politování je roz-

Argali taňanský (Ovis ammon karelini Severcov, 1873) v zimní srsti. Ačkoli této formě Stolička věnoval jednu vědeckou práci, nebyl si vědom její odlišnosti od argali Marca Pola (O. a. polii). Orig. J. a L. Knotkovi

hodně na místě, protože zatímco Stolička a Blanford předložili detailní popis, Günther se na oba pány prostě odkázal a dodal jen tři údaje (o přítomnosti čelistních žláz, které slouží k pachovému značení teritorií, o packách a lakonicky udává lokalitu). Z tohoto pohledu si to Günther opravdu zaslouží nejméně, ale zoologická taxonomická pravidla nelze obejít.

Angličané ji označují buď jako ladackou pištuchu, nebo též jako Stoličkovu pištuchu, my jako p. ladackou. Přimlouváme se, aby se o této pištuce dále v češtině hovořilo jen jako o p. Stoličkově, protože by to bylo asi nejspravedlivější; Stolička ji vlastně objevil dvakrát — poprvé v 60. letech 19. stol. a pak znovu o 10 let později. Lze se na závěr příběhu pištuchy zeptat, kde udělal Stolička chybu? Vlastně nikde — obě tyto pištuchy jsou sice odlišitelné (menší velikost, černý čumák, tmavší nádech u p. černolící), ale pokud máte u sebe dvě fotografie obou druhů, pak nezbývá než uznat, že si obě jsou až nápadně podobné. Pokud původní popis nebyl pečlivý, pak Hodgson Stoličku (který tehdy neměl možnost vidět holotyp p. černolící) dokonale zmátl.

Trochu podobný osud jako pištucha mělo i Stoličkovu pojednání o asijské divoké ovci argali (*Ovis ammon*), která je typickým obyvatelům asijských pohoří (Himaláje, Karákóramu, Pamíru, Tchien-šanu, Altaje aj.). Je však třeba konstatovat, že tyto ovce jsou tvrdým systematickým oríškem, až již kvůli podobnosti jednotlivých forem, tak i vzhledem k sezonní proměnlivosti srsti a věkovým rozdílům. Nežrádka proto byly za odlišné druhy považovány různé staří jedinci a zvířata v jiné fázi srsti (zimní, letní). Když v r. 1874 Stolička velmi detailně popisoval argali Marco Polova (*O. a. polii*) na základě sběrů a pozorování během Druhé jarkandské mise z Tchien-šanu, domníval se, že zpřesňuje původní popis přírodovědce E. Blytha z r. 1841. Ve skutečnosti ale popisoval novou formu tohoto

typického obyvatele středoasijských velehor, která byla rozpoznána rok před Stoličkovou publikací, a sice nikým jiným než již zmíněným N. A. Severcovem jako argali taňanský (*O. a. karelini*, viz obr.). Stolička o jeho popisu určitě nevěděl. Na rozdíl od pěničika se zdá, že si zde Stolička nebyl nového objevu ani vědom — jen krátce zmiňuje, že se tato forma možná odlišuje velikostí od argali Marco Polova z Pamíru. Argali Marco Polův je opravdu vázán na Pamír a okolí a argali taňanský na Tchien-šanu. Obě formy jsou si hodně podobné, ale dají se odlišit zbarvením (nikoli tělesnými rozměry, jak uvažoval Stolička).

Jak bylo již řečeno, v r. 1875 publikoval významný přírodovědec (mimochodem opět geolog i zoolog) W. T. Blanford zprávu o savcích, sebraných Stoličkou a jeho kolegy během Druhé jarkandské mise. Materiál se k tomuto přírodovědci bohužel dostal neúplný — ztratila se řada kůží a některé trofeje kopytníků. Blanford přesto popsal 9 nových druhů (běložubku, sviště, hraboše, křečička, myš, pískomila, zajíce a dvě pištuchy), jednu varietu (v dnešním pojetí poddruh) gazely džežran a na základě kůží uvažuje také o novém druhu jezevce a nějaké psovitě šelmy, jakoby většího šakala. Hraboše a zajíce Blanford pojmenoval dokonce přímo po Stoličkově. Do dnešních dnů se ale proběhlé revize postaraly o zrušení téměř všech nově popsanych forem kromě tří výjimek, jimiž jsou hraboš Stoličkův coby druh, gazela džežran (*Gazella subgutturosa yarkandensis*) a svišť dlouhoocasý (*Marmota caudata aurea*) jako dnes stále užívané poddruhy. Zajíc Stoličkův (*Lepus stoliczkanus*) byl tedy synonymizován se zajícem tolajem (*Lepus tolai*). Vlastně by měl být platný ještě jeden druh, a to pištucha ladacká, o které už byla řeč.

Kromě vzácného materiálu (např. kůže sněžného levharta irbise či trofej antilopy orongo) obsahovaly sběry také paroží neznámého jelena z Tarimské pánve (o vegetaci pánve viz Živa 2005, 5: 213–216), který byl později (1892) na základě dalšího materiálu rozpoznán Blanfordem jako nová forma — jelen tarimský (*Cervus elaphus yarkandensis*). Podle českého názvosloví je to jelen altajský, ale má to tu chybu, že tento jelen se v altajské oblasti nevykytuje a nikdy nevykytoval, takže navrhuje tuto změnu jména. Je endemitem Tarimské pánve, kde vyhledává především rákosové porosty a lesy v blízkosti řek. Je to vůbec nejsvětější poddruh jelena evropského (*C. elaphus*) se světle pískovou srstí, který se poslední dobou řadí též k nejhroženějším, ale není vyhubený, jak se někdy uvádí. Odhady sice hovoří o počtu 4 000–5 000 jedinců (začátek 90. let 20. stol.), ale existuje vážné podezření, že jejich stavy neustále klesají vlivem obchodu s parohy pro čínskou medicínu a rostoucím tlakem na využití řeky Tarim pro zemědělství. Dodejme, že s Druhou jarkandskou misí je spojen také popis zajíce stepního (*L. yarkandensis*), kterého coby nový druh rozpoznal Günther v r. 1875 (tak jako v případě strakule i o sběr tohoto zajíce se zasloužil kapitán Biddulph).

Stoličkovo jméno nesou dnes tři savci, a to hraboš Stoličkův — *Alticola stoliczkanus* (Blanford, 1875), pavrápeneček Stoličkův — *Aselliscus stoliczkanus* (Dobson, 1871) a běložubka Stoličkova — *Suncus stoliczkanus* (Anderson, 1877). Stoličkovu jméno měli ještě další dva savci, kteří byli

získání v průběhu Druhé jarkandské mise, konkrétně zajíc (viz výše) a také lasice Stoličkova (*Mustela stoliczkana*) popsána r. 1877 Blanfordem, která ale byla později synonymizována s lasicí kolčavou (*M. nivalis*). Dodejme, že veškerá tato pojmenování byla zasloužená — Dobsonovi Stolička dodával materiál letounů (viz popis netopýrů z Kaččského poloostrova), Anderson běložubku popsal na základě Stoličkových sběrů a zbylí jmenovci mají vazbu na Stoličkovy sběry při Druhé jarkandské misi.

Hraboš Stoličkův coby vysokohorský hraboš (vyskytuje se od 3 900 do 5 450 m n. m.) žije v západní a střední Číně, severní Indii, Nepálu a Bhútánu a je vázán především na Himálaj a Tibetkou náhorní plošinu. Stejně jako ostatní druhy rodu *Alticola* má delší ocas, okrovou až šedobílou hustou a dlouhou srst. Právě tento hraboš byl poprvé chycen nedlouho (zřejmě jen asi týden) před Stoličkovou smrtí v pohoří Karákóram.

Areál běložubky Stoličkovy zahrnuje Pákistán, Nepál, Indii a Bangladéš, kde obývá řadu biotopů od pouště až po vlhčí stanoviště. Je světle šedě zbarvená se žlutou srstí na hrdle a samci mají výrazné bokové žlázy, které produkují pižmový zápach. Jde o samotářská zvířata s noční aktivitou.

Pavrápenc Stoličkův je zástupcem čel. pavrápenců (*Hipposideridae*), kteří se dosít podobají příbuzným vrápencům (*Rhi-*

nolophidae). Nos pavrápenců je avšak méně složitě stavěn, konkrétně tento druh má horní okraj nosu rozčleněn na tři záhyby a po bocích nosu jsou další dva blanité záhyby. Pavrápenc Stoličkův obývá jeskyně v jihovýchodní Číně, severní Indočíně, Barmě a Thajsku. Jeho tělo je asi 4 cm dlouhé a z ocasní letové blány vyčnívá 2–4 cm dlouhý ocas. Jeho srst má zřejmě dvě barevné fáze — hnědožlutou a černou.

Kromě toho jsou Stoličkovy publikace pro nás zajímavé z hlediska faunistických údajů, ať již s vazbou na jeho vlastní sběry či souběžně sbírané zprávy od místních lovců a obyvatel. Např. při popisu fauny a flóry z okolí řeky Satladž (přítok Indu, sever-severozápad Indie) z r. 1866 se dozvídáme o výskytu menších plemen domácích zvířat (ovcí, koz, koní), řady savců s údaji o jejich početnosti a biotopových nárocích, včetně pro nás atraktivních druhů, jakými jsou např. manul (*Otocolobus manul*), irbis (*Uncia uncia*), kabar lesní (*Moschus chrysogaster*) či osel kiang (*Equus kiang*), který je typickým obyvatel náhorních plošin. Kromě toho Stolička už tehdy předložil varovnou zprávu o úbytku kozorožce sibiřského (*Capra sibirica*), divokého jaha (*Bos mutus*), nahura modrého (*Pseudois nayaur*) či výše zmíněného ma-jestátní ovce argali (*Ovis ammon*).

V podobně kvalitním stylu Stolička popsal v r. 1872 faunu savců a ptáků Kač-

čského poloostrova. V jeho polopouštích pozoroval nejen divoké osly khury (*Equus hemionus khur*), ale především geparda (*Acinonyx jubatus*, viz obr. na 3. str. obálky), který je dnes v Asii téměř vyhubený (celkový počet gepardů pro Asii se odhaduje na pouhých 60 jedinců). V Indii byl zřejmě poslední zastřelen v r. 1953. Díky Stoličkově preciznosti se dozvídáme také o velice vzácném výskytu lvů, tygrů či medvěda pyskatého (*Melursus ursinus*) coby v dané oblasti spíše zatoulanců. Polopouštní charakter této oblasti nemusel být zcela cizí lvům, protože i dnešní poslední místa výskytu (rezervace Gir) je vlastně sušší a také není ani dané oblasti příliš vzdálené. Výskyt tygrů si lze vysvětlit zatouláním, ale tato zpráva ostatně dokládá, že se tenkrát opravdu ještě tygr mohl odněkud i zatoulat — v současné době něco podobného nepřípadá v úvahu pro rozdrobení jeho indického areálu na vzájemně nekomunikující refugia. Na druhou stranu běžnějšími (pravdělnějšími) obyvateli v té době v dané oblasti byli levhart, karakal, hyena žíhaná, kočka bažinná (*Felis chaus*), vlk indický (*Canis lupus pallipes*) a gazela indická (*Gazella bennettii*). Čtenář může namítnout, že udávat biotop a výskyt zvířat se dnes stalo standardem, ale tehdy to byla opravdu spíše potěšitelná výjimka. Nelze se proto divit, proč byla vědecká práce F. Stoličky jeho kolegyně tak kladně hodnocena.

Anatomická ilustrace 4. Vědecká anatomie v renesanci

Magdalena Chumchalová

„Tys zemřel... a když nic tě neoživí, odkryji při pitvě tvoji anatomii.“
(John Donne, Anatomie světa)

Renesance oslavila lidské tělo jako strukturu, jejímž intenzivním studiem bylo možno dospět ke všem vesmírným pravdám. Základním prvkem renesanční anatomie tak bylo znovuobjevení lidské důstojnosti a privilegované úlohy člověka ve světě. Není proto divu, že první anatomové přistupovali k lidskému tělu s pocitem, že se zabývají něčím posvátným a že jim anatomie umožní odhalit velká tajemství života. To se projevilo v průběhu 16. stol. v novém zpodobení lidského těla, při němž docházelo k samozřejmému setkání vědy s uměním a ke konfrontaci scholastické filozofie s experimentem. Poprvé se při tom začaly bořit hluboce zakořeněné kulturní bariéry.

Počátky vědecké anatomie

V renesanci se stalo mrtvé tělo zdrojem poznatků o člověku a právě idea získávání nových vědomostí pomocí nahlížení do nitra lidského těla široce otevřenou břišní dutinou při anatomických pitvách se stala metaforou medicíny i sebepoznání (viz báseň An Anatomy of the World — Anatomie světa Johna Donne a z r. 1611: „Provozují svou vlastní anatomii, pitvám svou duši a zkouším v ní čist.“).

Když bylo v r. 1576 v evropských městech povoleno veřejné provádění pitev, vznikl při univerzitách a špitálech jeden z neoriginálnějších vynálezů renesance, tzv. anatomické divadlo (Theatrum anatomicum). Šlo o jakési muzeum či spíše kabinet anatomických preparátů, sloužící nejen k výuce, ale také k zábavě širokého publika. Původně se jednalo o dřevěnou boudu vybavenou kostrami, anatomickými nákresem, schématy a texty. Později to byly zděné amfiteátry, v nichž stál hluboko dole otáčivý pitevní stůl (strmě se zvedající prostor byl při pitvách osvětlován pochodněmi a svícemi) a kolem se v kružících vedaly řady sedadel. Pitvy se totiž staly společenskou událostí, které se účastnil dvůr a vznešené panstvo. Opatřit si mrtvolu však bývalo těžké, proto se k pitvám vybírali vhodní odsouzení (rozřezání po smrti bylo tím nejhorším trestem, jelikož se věřilo v posmrtné vzkříšení lidského těla), které kat po zaplacení utopil, čímž zůstalo tělo pro anatomickou demonstraci neporušené. Nejstarší ilustrace obsahují více informací o postupech při pitvě než konkrétní popisy anatomických detailů. S rozvojem pitev se

Anatomická přednáška Berengaria da Carpi spojená s demonstrací na mrtvém těle ještě ve scholastickém pojetí — lékař předčítá Galenův spis a chirurg demonstruje. Dřevořez z r. 1536